

Gaute Larsson

Europeisk gjenreisning og norsk vestvending

En analyse av norske avisers fremstilling av utenrikspolitisk utvikling i 1947-1948

Bacheloroppgave i Lektorutdanning i historie for trinn 8-13
Veileder: Monica Miscali

Mai 2020

Gaute Larsson

Europeisk gjenreisning og norsk vestvending

En analyse av norske avisers fremstilling av utenrikspolitisk utvikling i 1947-1948

Bacheloroppgave i Lektorutdanning i historie for trinn 8-13
Veileder: Monica Miscali
Mai 2020

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
Det humanistiske fakultet
Institutt for historiske studier



NTNU

Kunnskap for en bedre verden

Sammendrag

Denne oppgaven har tatt utgangspunkt i spørsmål som reiser seg rundt informasjonen den norske allmuen mottok gjennom pressen på den siste halvdel av 1940-tallet. Nærmere bestemt er presentasjonen av politiske prosesser i tiden opp mot NATO-medlemskapet i 1949 det som er blitt undersøkt. Hva skilte fremstillingene av nyheter i aviser med ulik agenda? Hva var ulikhetene fra én kant av landet til en annen? Hvilke hensyn måtte avisene ta, og hvordan klarte de å fylle sitt samfunnsoppdrag i en turbulent periode i Norges, og verdens, historie?

Spørsmålene vil bli besvart med utgangspunkt i et utvalg artikler fra *Verdens Gang* og *Vestfinnmark Arbeiderblad* fra perioden 1947-1948. Gjennom disse avisene fikk den norske befolkningen informasjon om lanseringen av Marshallplanen, gamle allierte som ble til nye potensielle fiender, og forhandlinger om både et skandinavisk forsvarsforbund og Atlanterhavspakten. Situasjonen disse nyhetene ble lansert i var preget av en serie hensyn som måtte bli tatt. Av særlig interesse for denne oppgaven er naboskap og vennskap med den daværende Sovjetunionen. I tillegg var de interne faktorene som var i spill i Norge med på å videre gjøre situasjonen mer kompleks, og avgjørelsene enda vanskeligere. Herunder er det spesielt lagt fokus på de omkringliggende konsekvenser av den komplette omstruktureringen av norsk sikkerhetspolitikk etter den tyske okkupasjonen var over.

Den historiske konteksten for denne oppgaven er blitt etablert ved hjelp av en gjennomgang av en serie forskningsprosjekter som er gjennomført rundt samme tematikk som oppgaven. Gjennom komparativ diskursanalyse viser oppgaven at flere av de faktorene som er blitt trukket frem spilte en viktig rolle. Når tiltenkt målgruppe, geografisk og politisk tilhørighet, samt det generelle samfunnsoppdraget er tatt i betraktning blir noen resultater tydelige. Faktorene som er blitt vurdert var med på å skape tydelige skiller mellom linjene de ulike avisene valgte. I etterpåklokskapens lys er vi kjent med et veldig sammensatt og mangefasettert bilde av hva som foregikk i norsk politikk i 1947-1948. Analysen gjennomført i denne oppgaven viser at dette gjorde også samtidens nordmenn, da avisene leverte et tydelig bilde av hva som fant sted. Dette bildet var tydelig preget av de omstendighetene hendelsene fant sted i, i tillegg til en serie andre omkringliggende faktorer, men var likevel på nivå med det en kan forvente fra samfunnsansvarlige medier.

Abstract

With focus on questions regarding the information the press released to the Norwegian public, this thesis works with news stories covering the political processes leading up the Norwegian NATO membership in 1949. What differences were there between the presentation of news events in newspapers with different agendas? What were the differences from one part of Norway to another? Which considerations were necessary to make, and how did the newspapers' fulfill their social mission in a turbulent period in the history of both Norway and the world?

The answers to these questions are found in a selection of articles published in *Verdens Gang* and *Vestfinnmark Arbeiderblad* in 1947 and 1948. Through these newspapers, the Norwegian people received information about the launching of the Marshall plan, old allies becoming new enemies, and the negotiations regarding both a Scandinavian defense alliance and the Atlantic Treaty. These news stories were published in a context characterized by a series of considerations that had to be made. Of particular interest is the neighborliness and friendship with the Soviet Union. In addition, the internal factors at play in Norway contributed to making the situation more complex, and the decisions harder. Among these, the focus is on the consequences surrounding the complete restructuring of Norwegian security policy after the German occupation ended.

The historical context of this thesis has been established by reviewing a series of research projects covering similar subjects as the thesis. Through comparative discourse analysis, the thesis demonstrates that several of the presented factors played important roles. When the intended audience, geographical and political affiliation, and the general social mission is considered, certain results become clear. The factors that are considered help create clear boundaries between the paths chosen by the different newspapers. In hindsight, we are familiar with a complex and multifaceted image of what happened in Norwegian politics in 1947-1948. The analysis in this thesis demonstrates that contemporary Norwegians were familiar with this as well, given the fact that the newspapers produced a clear image of what was happening. This image was clearly influenced by the circumstances the events were transpiring in, as well as a series of other surrounding factors, but were still at a level one can expect from socially responsible media.

Innholdsfortegnelse

SAMMENDRAG	I
ABSTRACT	II
INTRODUKSJON	1
DET LANGE 20. ÅRHUNDRE.....	1
HVILKEN RELEVANS HAR DETTE I DAG?	3
PROBLEMSTILLING OG METODE	4
TEORI OG TIDLIGERE FORSKNING	6
TEORETISKE PERSPEKTIVER	6
TIDLIGERE FORSKNING PÅ EMNET	7
HISTORISK KONTEKST	10
NORGES SIKKERHETSINTERESSER OG VESTLIGE ORIENTERING.....	10
SOVJETUNIONEN OG KOMMUNISME I NORGE.....	12
TRYKTE MEDIER	14
HVA PREGET NYHETSBIDET?	16
1947 - BLOKGDANNELSE OG ØKONOMISK STØTTE	16
OPPSUMMERING.....	16
<i>HVORDAN OMTALES ANDRE LAND?</i>	<i>16</i>
<i>HVORDAN OMTALES MARSHALLPLANEN?</i>	<i>17</i>
<i>ANALYSE AV OMTALEN AV ANDRE LAND</i>	<i>18</i>
<i>ANALYSE AV OMTALEN AV MARSHALLPLANEN</i>	<i>20</i>
1948 – FIENDER OG MILITÆRE SAMARBEID	22
OPPSUMMERING.....	22
<i>HVORDAN OMTALES TRUSSELBIDET?</i>	<i>22</i>
<i>HVORDAN OMTALES MULIGE ALLIANSER?.....</i>	<i>23</i>
<i>ANALYSE AV OMTALEN AV TRUSSELBIDET</i>	<i>24</i>
<i>ANALYSE AV OMTALEN AV ALLIANSEMULIGHETER.....</i>	<i>25</i>
KONKLUSJON	27
KILDER OG LITTERATUR	30
VEDLEGG 1: VALGRESULTATER FRA DEN KALDE KRIGEN	32

Introduksjon

Det lange 20. århundre

Etter lengre tids stagnasjon, kortlivede statsledere og reformer som viste seg å være for små, og for sene, ble datidens største stat oppløst under Mikhail Gorbatsjov den 26. desember 1991. Dette vannskillet i historien markerte slutten på en internasjonal maktkamp som hadde brakt verden til randen av atomkrig og fullstendig omstrukturert det internasjonale hegemoniet vi lærte å kjenne før andre verdenskrig. Konflikten hadde pågått siden andre verdenskrig tok slutt, og refereres til som den «kalde krigen», da det i motsetning til andre verdenskrig aldri var noen direkte væpnede konfrontasjoner mellom de stridende partene. Dette er i alle fall den populære forklaringen, men som vi vet var ikke dette den eksplisitte sannheten, da det kan argumenteres for at USA og Sovjetunionen møttes mer eller mindre direkte til kamp gjennom stedfortrederkriger i både Vietnam og Korea. Temaet for denne oppgaven vil være de første årene av den kalde krigen, med fokus på hvordan utbruddet av denne konflikten påvirket Norge, spesielt på de momenter som var særegne for Norge. Herunder finnes vestvendingen og gjenreisningen av Europa på slutten av 1940-tallet, momenter som må bli sett i lys av Norges spesielle forhold til Sovjetunionen. Målet er å kartlegge hvordan norske aviser fremstilte prosessene og utviklingen i norsk utenrikspolitikk i 1947-1948, og hvordan denne fremstillingen kan ha påvirket den hjemlige opinionen rundt de vedtak som ble fattet i samtiden. Blant de mest interessante storpolitiske temaene fra denne tiden finnes støtte fra USA gjennom Marshallplanen, trusler mot rikets sikkerhet, i tillegg til mulige samarbeidspartnere for beskyttelse mot eventuelle trusler. I denne anledning ble både de skandinaviske landene og atlantehavsmaktene sett på som potensielle samarbeidspartnere, med medfølgende fordeler og ulemper som trakk i hver sin retning. Selv om vi nå skriver 2020 er det i historisk sammenheng ikke lenge siden den kalde krigen tok slutt. En konsekvens er at vi som er født på midten av 1990-tallet føler personlig nærhet til denne konflikten. Dette skjer ikke bare gjennom historieundervisning i skolen, men gjennom historier fra vår foreldre- og besteforeldregenerasjon, samt via bruk av historien i det daglige, gjennom referanser i monumenter og nyhets saker. Eksempler finner vi i Partisanmonumentet i Sør-Varanger, i tillegg til en følelse av déjà vu rundt forgiftningssaken tilknyttet den russiske dobbeltagenten Sergej Skripal for to år siden.¹ Den kalde krigen er så nær oss i tid at historikere fortsatt arbeider med å kartlegge ulike prosesser, utløsende årsaker, og ikke minst hvordan konflikten kulminerte i en så brå slutt. En av det 20. århundrets mest skjellsettende og definerende

¹ Øyvind Nyborg & Inger Marit Kolstadbråten. «To russere siktet for nervegiftangrepet mot Skripal», *NRK*, 5. september 2018. <https://www.nrk.no/urix/to-russere-siktet-for-nervegiftangrepet-mot-skripal-1.14195491>. Hentet 17. januar 2020.

konflikter genererer vitenskapelige tekster som gradsavhandlinger ved universiteter og populærkultur som NRKs dokumentarserie *Kald Krig* fra 2019, noe som viser at den kalde krigen stadig gjenoppdages for underholdningsøyemed og vitenskapelig forskning. Det som i første rekke fungerte som primus motor for min interesse til å undersøke dagliglivet under overgangen fra varm til kald krig i Europa var min egen førstegangstjeneste. Ved siden av alle historiene jeg har hørt, og alle bøkene jeg har lest om og fra perioden, var muligheten til å arbeide på grensen til den tidligere Sovjetunionen, der generasjoner tidligere har ivaretatt det samme viktige oppdraget på vegne av NATO, med på å legemliggjøre menigmannens opplevelse av den kalde krigen.

Det er lett å henge seg opp i storpolitikken når en diskuterer den siste halvdel av 1900-tallet, men i den polariserte maktkampen som utspant seg mellom USA og Sovjetunionen var det også en rekke mindre aktører involvert. Flere befinner seg på det europeiske kontinentet, hvor den mest monumentale skillelinjen mellom øst og vest gikk. Blant dem finner vi Norge, en krigsherjet nasjon som måtte gjenreises etter fem års okkupasjon, og som samtidig var med i etableringen av den vestlige forsvarsalliansen NATO.² Norge var ikke noen stormakt sett opp imot sin nabo i øst eller sine allierte i vest, men måtte allikevel stå på egne krav og følge sin egen politikk mens landet navigerte seg gjennom den kalde krigen. Nå, over 70 år senere, vet vi med relativt god sikkerhet hva som foregikk. Hvordan allmuen ble invitert inn i politiske diskusjoner gjennom nyhetssaker i samtidens aviser er imidlertid ikke like klart for oss. For å kaste lys over hva menigmannen ble informert om underveis i den utviklingen Norge gikk gjennom på slutten av 1940-tallet, vil denne oppgaven undersøke nettopp dette, med utgangspunkt i to norske aviser.

² North Atlantic Treaty Organization. «NATO – Declassified: A Short History of NATO.» Hentet 27. februar 2020 fra https://www.nato.int/cps/en/natohq/declassified_139339.htm.

Hvilken relevans har dette i dag?

Det er ingen hemmelighet at den kalde krigen var preget av hemmelighetskremmeri, propaganda og rykter, og det må påpekes at informasjonsbildet var et helt annet i 1947-1948 enn hva det er i dag. Tiden vi lever i nå er en tid som følger etter informasjonsalderen, nå er det ikke noen utfordring å finne informasjon, tvert imot er det så mye informasjon tilgjengelig at det er utfordrende å finne ut hva som er sannferdig. Det storpolitiske nyhetsbildet på internasjonalt plan har de siste årene vært preget av en rekke alvorlige konflikter, og i relasjon til enkelte av disse er det naturlig å trekke paralleller til epoken denne oppgaven skal undersøke. Den russiske annekteringen av Krim-halvøya i 2014 og nye problemer på gamle slagmarker i Korea er bare noen eksempler. I Norge er kanskje spionsaken mot Frode Berg mellom 2017 og 2019 den hendelsen som er følt tettest på kroppen. For mange som opplevde den kalde krigen vil disse hendelsene medføre en følelse av at dette er noe de har vært med på før. For oss som er født etter den kalde krigen tok slutt er situasjonen annerledes. Vi som ikke opplevde den kalde krigen på samme måte har ikke måttet leve med frykten og krigstrøttheten vår foreldregenerasjon levde med gjennom deler av sin oppvekst. Derfor må vi kjenne til utfordringene nordmenn, europeere og resten av verden allerede har måttet kjempe seg gjennom så vi slipper å måtte lære av de samme feilene igjen.

I vår samtid har begrepet «Fake News» blitt mye omtalt etter det ble popularisert av presidentkandidaten Donald Trump under valgkampen i 2016. Det har fått mange til å vie oppmerksomhet til informasjonen vi får utlevert fra for eksempel aviser. I det 21. århundre blir gjerne mediene omtalt som «den fjerde statsmakt» eller «samfunnets vaktbikkje».³ Opphavet finnes i massemedienes viktige rolle i forhold til å informere befolkningen om hva som foregår i eksempelvis aktuell politikk. Dette er et samfunnsoppdrag mediene hadde også før den kalde krigen, noe som vises i for eksempel den strenge sensuren av aviser under den tyske okkupasjonen av Norge.⁴ En undersøkelse av aviser fra tiden umiddelbart etter andre verdenskrig vil kaste lys over hvordan denne prosessen ble tilbakestillt når ytringsfriheten vendte tilbake etter tyskernes kapitulasjon, og hvordan pressens samfunnsoppdrag ble ivaretatt på slutten av 1940-tallet.

³ Kristin Skare Orgeret. «Fjerde statsmakt.» i *Store Norske Leksikon*, sist oppdatert 12. juni 2017. http://www.snl.no/fjerde_statsmakt. Hentet 8. mars 2020.

⁴ Guri Hjeltnes. «Pressen under krigen.» i *Norgeshistorie.no*, sist oppdatert 12. desember 2019. <https://www.norgeshistorie.no/andre-verdenskrig/artikler/1719-pressen-under-krigen.html>. Hentet 8. mars 2020.

Problemstilling og metode

For å kunne undersøke hvordan den norske befolkningen ble gjort kjent med de politiske strømningene i tiden opp mot etableringen av NATO er flere kilder og tilnærminger blitt tatt i bruk. Både primær- og sekundærkilder er benyttet for å kaste lys over problemstillingen. Sekundærkildene er valgt ut på bakgrunn av hvilke tanker de presenterer rundt fenomenene oppgaven skal undersøke. Primærkildene er hentet fra ulike aktører, og kildene er valgt for å skaffe til veie empirisk grunnlag for tolkningene som blir gjort. En viktig kilde til undersøkelser av informasjonen nordmenn mottok i samtiden er aviser fra samme periode. Avisartikler utgjør hovedtyngden av samtidskildene som er benyttet i denne oppgaven, og artiklene er hentet fra aviser som representerer to poler innenfor samtidsjournalistikken. Det er blitt valgt ut én politisk nøytral riksdekkende avis, og én politisk bundet regionsavis til denne oppgaven. Intensjonen med dette er å kartlegge hvordan informasjonen nordmenn mottok varierer med publisisten, og hvordan dette reflekterer politiske tendenser i landet. Avisartiklene er valgt fra et utvalg artikler fra 1947 og 1948, publisert i *Verdens Gang* og *Vestfinnmark Arbeiderblad*. Artiklene fra *Verdens Gang* er hentet ut fra databasen Atekst.no, driftet av Retriever Norge. *Vestfinnmark Arbeiderblad* er ikke lenger en frittstående avis, men arkivene deres er tilgjengelige gjennom nettsidene til Dagbladet Finnmark AS. Herfra er artiklene valgt ut på grunnlag av treffhyppigheten blant nøkkelord som er relevante for de spesifikke undersøkelsesmomentene som blir gjennomgått under.

Problemstillingen oppgaven arbeider med vil bli definert mot slutten av dette delkapittelet, og for å besvare denne vil oppgaven ta i bruk kilder med både kvalitativ og kvantitativ nytteverdi. En konsekvens blir at det må brukes forskjellige tilnærminger til de ulike kildene. Den gjennomgående metodikken i dette prosjektet er diskursanalyse, så kvalitativ analyse av enkelte kilder vil være nødvendig. Å belyse enkeltmomenter og -fenomener med en kvalitativ tilnærming vil bidra til å skape et helhetsinntrykk av samtiden, og på denne måten kunne fylle oppgavens intensjon. Det er i denne sammenheng flere av sekundærkildene som tidligere ble nevnt vil bli brukt, da de representerer arbeid som kan brukes for å etablere en samtidssituasjon primærkildene kan analyseres i lys av. Imidlertid vil det være nødvendig å gå dypere til verks for å kunne sammenfatte situasjonen i visse enkeltområder og -tilfeller, og i de situasjonene er kvantitativ analyse essensielt.

Ovenfor ble noen grunnleggende prosesser fra den kalde krigens avslutning oppsummert og konkretisert, samt at det ble trukket noen tråder frem til vår samtid og hvilken relevans den kalde krigen har i dag. Temaet for oppgaven er som nevnt den kalde krigens begynnelse, sett med norske øyne, og problemstillingen oppgaven skal arbeide med er: Hva skiller presentasjonen av nyheter fra den internasjonale politikken i nøytrale

landsdekkende aviser og regionale aviser med politisk tilknytning? Hva påvirket de ulike fremstillingene? Hvorfor var fremstillingene som de var? Hvilken betydning kan dette ha hatt, pressens samfunnsoppdrag tatt i betraktning? For å kunne besvare problemstillingen med tilhørende delspørsmål vil oppgaven legge til grunn noen teoretiske perspektiver og presentere forskning som tidligere er blitt gjort rundt det samme temaet. Deretter blir det lagt frem en teoretisk bakgrunn for hvilket hendelsesforløp som fant sted i perioden 1945-1950, samt en redegjørelse for faktorer som har påvirket valget om vestvending og NATO-medlemskap. Med denne helhetsforståelsen som grunnstein, vil oppgaven videre presentere materialet som er funnet i samtidskildene, før funnene blir drøftet og analysert sett i lys av problemstillingen og dens delspørsmål. Til slutt vil oppgaven bli sammenfattet, før et svar på problemstillingen blir trukket ut fra resultatene av kildeanalysen.

Teori og tidligere forskning

Teoretiske perspektiver

Tilnærmingen som blir brukt i forbindelse med analysen av kildene som blir tatt opp gjennom denne oppgaven er diskursanalyse. Diskursanalyse er en kvalitativ analyse som er blitt utviklet og diskutert av flere fagpersoner, blant annet Michel Foucault. Det er imidlertid mange forskjellige måter å se på eller definere diskursanalyse, og like mange måter å bruke diskursanalyse. Av interesse for historisk forskning som denne oppgaven er det ikke nødvendigvis kritisk å finne ut om informasjonen presentert i avisartiklene er sannferdig eller ikke. Foucault fokuserte på episteme i forbindelse med diskursanalysen, et begrep som ifølge Helge Jordheim «lå til grunn for at slike «fakta» kunne fremstå som sanne». Her hjelper konseptet diskurs oss med å etablere paradigmer hvor aktører som sitter på og distribuerer kunnskap også er med på å konstruere denne.⁵ Oppgaven vil arbeide med denne inngangen til diskursanalyse når aktørene som står bak nyhetspublikasjonene blir analysert. I tillegg kommer en annen variant av diskursbegrepet til å bli tatt i bruk, en form for videre tolkning, hvor diskurs brukes i sin tradisjonelle lingvistiske tolkning. Da omfattes den meningsbærende delen av teksten. Med dette menes at oppgaven vil undersøke ordvalg og generell tone i tekstene, for å kartlegge om de aktørene som står bak har en intensjon bak måten de legger frem nyhetene på, i tillegg til intensjonen om å spre dem.⁶

Mellom de artiklene som er blitt valgt ut vil det bli foretatt en komparativ analyse i samvirke med diskursanalysen for å kartlegge hva som skilte de ulike fremstillingene. En komparativ tilnærming til kildematerialet vil i sammenheng med denne oppgaven fylle de distanserende og analytiske funksjonene til prinsippet sammenlikning. Den distanserende funksjonen gjør det mulig for denne oppgaven å se på informasjonen norske borgere fikk gjennom aviser med nye øyne, som ikke er farget av samtiden. Den analytiske funksjonen hjelper til når en skal sammenlikne de bakenforliggende årsakene til at fremstillingene var som de var, og eventuelle påvirkninger de kan ha hatt.⁷

⁵ Teemu Ryymin. «Å arbeide med tekstanalyse» i *Historikerens Arbeidsmåter*, red. Leidulf Melve & Teemu Ryymin. Oslo: Universitetsforlaget, 2018. Side 63

⁶ Jan Grue. «Diskursanalyse.» I *Store Norske Leksikon*, sist oppdatert 16. desember 2019. <http://www.snl.no/diskursanalyse>. Hentet 10. mars 2020.

⁷ Leidulf Melve. «Å arbeide komparativt» i *Historikerens Arbeidsmåter*, red. Leidulf Melve & Teemu Ryymin. Oslo: Universitetsforlaget, 2018. Side 73.

Tidligere forskning på emnet

Den kalde krigen som periode er det blitt forsket mye på av historikere gjennom mange år, men som nevnt er det mye forskning som gjenstår. Det er en av grunnene til at denne oppgaven er mulig å skrive, da det fortsatt er terreng som ikke er kartlagt innenfor dette forskningsfeltet. Norges posisjon i forhold til flere av de faktorene som er med på å konstituere den kalde krigen er også nøye undersøkt. Herunder finnes forholdet til NATO, press fra Sovjetunionen og den politiske situasjonen i landet frem mot og umiddelbart etter andre verdenskrig. Forskingen er av stort omfang, og det er ikke rom for å gjøre rede for alt som er gjennomført rundt samme tema i denne oppgaven. Imidlertid vil det legges frem noen grunnleggende trekk fra et utvalg tidligere forskningsprosjekter, i tillegg til at resultatene fra disse prosjektene blir gjort kort rede for. Den forskningen som er blitt gjennomført vil bli brukt for å etablere en historisk kontekst som samtidskildene kan analyseres gjennom.

NATO har selv publisert store mengder informasjon om forholdet medlemslandene har til organisasjonen, og i tillegg har Den Norske Atlanterhavskomiteé produsert en bokserie som omhandler Norge og NATO. I denne oppgaven har fokuset blitt rettet mot den første av disse bøkene som ble publisert etter den kalde krigens slutt, en bok som forteller hvordan Norge har måttet forholde seg til NATO gjennom de 50 årene organisasjonen da hadde eksistert. Boka bærer tittelen *NATO 50 år: Norsk sikkerhetspolitikk med NATO gjennom 50 år*, og fra denne boka er det i all hovedsak hentet informasjon om hvordan den norske utenriks- og sikkerhetspolitikken ble påvirket av omveltningene etter andre verdenskrig. Denne informasjonen og kunnskapen er uvurderlig for å etablere en historisk kontekst for analysen av samtidskildene. Norsk politikk er et område det er blitt forsket på også av andre aktører, og denne oppgaven vil særlig fokusere på forskningen som er blitt gjennomført rundt den politiske venstresiden, altså på Arbeiderpartiet og Norges Kommunistiske Parti.

Informasjon om kommunisme i Norden og Arbeiderpartiets utvikling parallelt med kommunismen er blitt brukt for å legge flere av brikkene på plass når fortiden skal rekonstrueres. Undersøkelser av forskning på norsk politikk er gjennomført for å kartlegge situasjonen som lå bak publikasjonen av artiklene i avisa med tilknytning til Det Norske Arbeiderparti. Særlig nyttig har resultatene fra et trans-nordisk forskningsprosjekt, iverksatt for å se om det finnes en egen form for nordisk kommunisme, vært. Denne forskningen er i stor grad med på å danne et bilde av flere sider ved samfunnet i perioden som er undersøkt. Undersøkelsene som er gjennomført når artiklene i *Red Star in the North: Communism in the Nordic Countries* ble skrevet, gir informasjon om hvordan kommunisme har utviklet seg i de nordiske landene. Artiklene setter ulike perspektiver ved kommunistiske bevegelser i de nordiske landene opp mot

hverandre, og andre samtidige kommunistiske bevegelser, i tillegg til at de trekker tråder opp mot kommunismens utvikling i Sovjetunionen i samme periode. Et annet viktig aspekt ved denne boka er at den dekker deler av utviklingen til en mer generell arbeiderpolitikk parallelt med kommunisme, og hvordan disse to til en viss grad arbeidet mot de samme målene, også etter splittelsen i Arbeiderpartiet i 1923-1924. Relevansen av dette vil det bli kastet mer lys over senere i oppgaven. For å kunne få et dypere innblikk i den mindre radikale arbeiderpolitikken vil oppgaven ta i bruk resultater fra *Gerhardsens valg: Arbeiderpartiets tunge avskjed med Sovjetunionen 1917-1949*. Dette arbeidet presenterer den andre siden av balansegangen mellom Arbeiderpartiet og Norges Kommunistiske Parti, og tar for seg momenter ved blant annet strømmingene som preget norsk politikk i årene som umiddelbart fulgte frigjøringen.

Store deler av den forskningen som er gjennomgått i forbindelse med denne oppgaven er foretatt i perioden fra den kalde krigens slutt og opp til i dag. Da denne oppgaven fokuserer på norsk politikk er det også tatt utgangspunkt i forskning som dreier seg om det samme. I forskningen fra 1990-tallet finnes det fellestrekk en kan bemerke seg, som stiller seg i kontrast mot den forskningen som gjennomføres på samme tema i dag. Generelt sett dreide mye av denne forskningen seg om de offisielle prosessene, og det de gjennomgåtte bøkene presenterer er gjerne kun en representasjon av de politiske prosessene. Med dette menes det at kildene gir en god presentasjon av overgangen fra krig til fred, og prosessen med å tilpasse seg den bipolare verdenen som var i emning.⁸ Imidlertid gir ikke disse arbeidene noe tydelig bilde av hvordan endringene ble annonsert til og tatt imot av samtidens befolkning. De siste årene er fokuset blitt flyttet over på den større befolkningen, og over på det å ta menigmannen ut av gata og plassere ham i historien, gjennom større fokus på enkeltpersoner og deres liv, både blant politikere og blant andre medlemmer i samfunnet.⁹ Endringen i tradisjonen for tilnærming til forskning på dette temaet har åpnet døren for å forske på det denne oppgaven ser på, og tiden er moden for å undersøke hvordan informasjonen om politiske avgjørelser ble presentert til folket.

Utover de nevnte omfattende verkene er det blitt foretatt en gjennomgang av en serie andre resultater fra forskning og kartlegging av det generelle sosiale og politiske klimaet i Norge i perioden mellom 1945 og 1950. I tillegg er både den foregående og etterfølgende perioden undersøkt. Dette er gjort av samme hensyn som tidligere, da

⁸ For videre lesing, se: Roald Berg. *Norge på egenhånd: 1905-1920*. Oslo: Universitetsforlaget, 1995; Jakob Sverdrup. *Inn i storpolitikken 1940-1949*. Oslo: Universitetsforlaget, 1996; Knut Einar Eriksen & Helge Øystein Pharo. *Kald krig og internasjonalisering*. Oslo: Universitetsforlaget, 1997; Chris Prebensen & Nils Skarland, red. *NATO 50 år: Norsk sikkerhetspolitikk med NATO gjennom 50 år*. Oslo: Den Norske Atlanterhavskomiteé, 1999; Olav Riste. *Norway's Foreign Relations: A History*. Oslo: Universitetsforlaget, 2004.

⁹ For videre lesing, se: Ole Martin Rønning. «Norges Kommunistiske Partis Presse». *Arbeiderhistorie*. 18 årgang (2004): Side 83-105; Åsmund Egge & Svend Rybner, red. *Red Star in the North – Communism in the Nordic Countries*. Stamsund: Orkana Akademisk, 2015; Eirik Wig Sundvall. *Gerhardsens valg – Arbeiderpartiets vanskelige avskjed med Sovjetunionen 1917-1949*. Oslo: Gyldendal, 2016.

dette materialet kan kaste lys over den generelle situasjonen og trekk i politisk utvikling i kildematerialets samtid. Til en viss grad går denne fremgangsmetoden tilbake til en historiografisk retning som har dalt i popularitet; Leopold von Rankes utgangspunkt i å skrive om fortiden slik «det egentlig var». Denne tradisjonen har tapt terreng til fordel for en mer humanistisk vinkling, men for denne oppgaven kan det være nødvendig å etablere et forslag til hvordan samtiden *kan* ha vært, og gjennom denne linsen analysere produkter som er menneskeskapt, og myntet på mennesker. I denne forstand menes det at dette materialet vil bli benyttet for å skaffe empirisk informasjon som kan benyttes for å tolke materialet som skal analyseres.

Historisk kontekst

Norges sikkerhetsinteresser og vestlige orientering

Fra Norge vant selvstendighet i 1905 var nøytralitet i utgangspunktet nasjonens militære ståsted.¹⁰ Våren 1940 fikk denne politikken et skudd for baugen, gjennom en turbulent serie hendelser som kulminerte i den tyske invasjonen 9. april. Etter fem års okkupasjon var det ikke bare et krigsherjet land som fysisk måtte bygges opp på nytt, også den norske politikken holdning til væpnede konflikter trengte revidering. Mot slutten av andre verdenskrig argumenterte norske eksilpolitikere for et transatlantisk samarbeid, altså var det viktig for Norge å skape et konkretisert forhold til stormaktene blant de allierte fra andre verdenskrig.¹¹ Dette er et tydelig doktrineskifte i forhold til tradisjonen, og nøytralitetspolitikken var nå kastet. Gjennom andre verdenskrig hadde svenskene klart å holde på sin nøytralitetspolitikk, noe som førte til at de så på seg selv som den ledende nordiske stat. Av denne grunn var de blant de første til å initiere et forslag til en motvekt til Sovjetunionen og resten av Østblokk; et diplomatisk samarbeid mellom Norge, Sverige og Finland, med svenskene i førersetet.¹² I 1948 ble diskusjonene tatt opp i statsapparatet i Norge, denne gang som en diskusjon om et samarbeid mellom Norge og Sverige, med mulighet for å inkludere Danmark. Uenigheter rundt intensjonen for avtalen, om den skulle ta utgangspunkt i nøytralitet eller forsvarsallianse, førte sammen med de begynnende samtaler rundt Atlanterhavspakten til at forhandlingene mot et nordisk forsvarssamarbeid brøt sammen tidlig i 1949.¹³ Lengre tids usikkerhet tok ikke slutt ved at en mulig retning mot samarbeid smuldrer sammen, og at en annen løsning virket som den rette. Hvordan en skulle forholde seg til Sovjetunionen, og ikke minst hvordan Sovjetunionen kom til å forholde seg til vestvingen som lå i kortene, ble kritiske punkt på Norges utenrikspolitiske agenda.¹⁴

Den 4. april 1949 ble Atlanterhavspakten undertegnet av 10 vest-europeiske land i tillegg til USA og Canada¹⁵, en handling som markerte NATOs spede begynnelse, og som for Norge betød en formalisering av forholdet til stormaktene i vest. At det å tre inn i et transatlantisk samarbeidsprosjekt ikke var noen selvfølge er allerede blitt gjort rede for, men helt til siste slutt var det enkelte som ikke var overbevist om at dette var rett vei å gå. Tvilere på at NATO-medlemskap er det rette finner vi helt opp til vår egen tid, så det er ikke overraskende at det var mange av dem når avgjørelsen skulle tas. Allerede i

¹⁰ Rolf Tamnes & Knut Einar Eriksen. «Norge og NATO under den kalde krigen» i *NATO 50 år: Norsk sikkerhetspolitikk med NATO gjennom 50 år*, red. Chris Prebensen & Nils Skarland. Oslo: Den Norske Atlanterhavskomiteé, 1999. Side 7.

¹¹ Ibid: Side 9.

¹² Jakob Sverdrup. *Inn i storpolitikken 1940-1949*. Oslo: Universitetsforlaget, 1996. Side 168.

¹³ Olav Riste. *Norway's Foreign Relations: A History*. Oslo: Universitetsforlaget, 2004. Side 198-199.

¹⁴ Sverdrup 1996: Side 117.

¹⁵ North Atlantic Treaty Organization. «NATO – Declassified: My Country and NATO.» hentet 9. mars 2020 fra https://www.nato.int/cps/en/natohq/declassified_165655.htm.

mellomkrigstiden var det endringer i det internasjonale politiske klimaet, som i stor grad var på grunn av første verdenskrigs tilrettelegging for en ny verdensorden.¹⁶ Tilbake til mellomkrigstiden finner vi også eksempler på en god norsk tone med Sovjetunionen, bevist i at Norge var tidlig ute med å anerkjenne det sosialistiske styret i unionen, og at Sovjetunionen støttet forslaget om norsk suverenitetshevdelse over Svalbard.¹⁷ Norge var ikke direkte med som noen stridende part i første verdenskrig, av ønske om å ikke bli dratt inn i en alvorlig konflikt som ikke angikk dem selv. Et problem dette førte til under andre verdenskrig var at det var vanskelig for Norge å være vennskapelige med Sovjetunionen, og samtidig opprettholde en allianse med Storbritannia, i perioden før sovjeterne og britene gikk sammen mot Tyskland.¹⁸

For nordmennene var Atlanterhavspaktens intensjon hovedsakelig å kunne forhindre et nytt 9. april. Dette måtte gjøres uten å nødvendigvis peke ut den potensielle fienden som kunne true med invasjon. I norske øyne kunne det å provosere en stor og mektig nabo medføre risiko. For å kunne opprettholde Norges sikkerhet ville et samarbeid tuftet på fred, med både Sovjetunionen og den transatlantiske alliansen, være det beste utgangspunktet. Sett med norske øyne ville en brobygningsspolitikk mellom blokkene være ideelt, men Norges rolle i en slik politikk var uvisst.¹⁹ Under andre verdenskrig var det viktig at en allianse ikke kunne ha som hovedformål å beskytte mot Sovjetunionen, men å beskytte Norge på generelt grunnlag. I korte trekk var Norge avhengige av internasjonale samarbeid for sin egen sikkerhet, men samtidig avhengige av å kunne gå inn i disse samarbeidene på egne premisser, da det var flere norske særhensyn som måtte tas i betraktning.²⁰ Disse særhensynene medførte økt trykk og skepsis fra begge de kommende blokkene i verden. Den eneste formen for utenrikspolitikk som kunne fungere for Sovjetunionen var at Norge skulle lystre dem på flere områder, og amerikaneren George Kennan mente Norge ga for lett etter for russerne.²¹ Under og umiddelbart etter andre verdenskrig kan det hevdes at Norge var i en form for sikkerhetspolitisk krise, og det var ingen vei ut av den som ikke ville medføre noen form for langtidsvirkende konsekvenser. Spørsmålet dreide seg bare om hvem en skulle vende seg mot, og hvilke hensyn en kunne og måtte ta ovenfor den andre parten.

¹⁶ Riste 2004: Side 115.

¹⁷ Ibid: Side 132.

¹⁸ Ibid: Side 158-159.

¹⁹ Sverdrup 1996: Side 118.

²⁰ Riste 2004: Side 168-170.

²¹ Ibid: Side 194-195.

Sovjetunionen og kommunisme i Norge

I oktober 1944 rykket styrkene fra Den Røde Armé inn i Øst-Finnmark og presset ut Wehrmacht-soldatene som hadde okkupert Norge siden 1940. Lokalbefolkningen tok de sovjetiske troppene godt imot, men på det politiske planet var det grunn til bekymring. Sovjetunionen hadde nylig vist ekspansive tendenser, noe som var beviselig i konflikten med Finland i 1939-1940, og som senere skulle bli bevist i maktkonsolideringen deres i Øst-Europa etter krigsslutt.²² Også i Norge var kommunismen i ferd med å skaffe politisk fotfeste i mellomkrigsårene, før NKP i 1945 gjorde sitt beste valgresultat noensinne.²³ Ser en tilbake på den militære fronten finner en også at nordmenn kjempet mot Wehrmacht under andre verdenskrig etter å ha blitt rekruttert og trent av Sovjetunionen. Disse nordmennene hadde flyktet til Fiskerhalvøya i Petsjenga, men ble senere sendt tilbake til Norge som spioner, og fungerte dermed som en representativ fortropp for NKVD på norsk jord.²⁴

Fra den norske offentlighetens side var det sterk skepsis til kommunismen, Sovjetunionen, partisaner og medlemmer av NKP. Det var ikke samme nivå av «Red Scare» i Norge som i USA, men det ble iverksatt flere tiltak fra det offentlige for å kartlegge kommunister og mistenkte for sovjetvennlige holdninger. Skepsisen og overvåkingen var basert på myndighetenes oppfatning av trusselen fra Sovjetunionen, en trussel som ble langt mer alvorlig i 1948. Først var det et kommunistisk kupp i Tsjekkoslovakia, og få dager senere ble det offentliggjort at Sovjetunionen ønsket å inngå en avtale med Finland angående et sikkerhetspolitisk og militært samarbeid.²⁵ I Norge hadde den politiske venstresiden et solid fotfeste i maktposisjon, noe som er synlig i Arbeiderpartiregjeringen ved krigsutbruddet, Gerhardsens inntog som statsminister i Samlingsregjeringen i 1945 og hans fortsettelse som statsminister i den andre regjeringen Gerhardsen. Oppslutningen rundt Norges Kommunistiske Parti var særlig høy i tilstøtende områder til den sovjetiske grensen, og Finnmark var gjennom store deler av den kalde krigen det området i Norge hvor NKP gjorde det best.²⁶

Et moment som må legges til grunn i forhold til kommunisme og sosialisme i Norge er forskjellen mellom Det Norske Arbeiderparti og Norges Kommunistiske Parti. Som nevnt var det et kommunistisk statskupp i Tsjekkoslovakia i 1948, et kupp som fungerte som

²² Erik Wig Sundvall. *Gerhardsens valg – Arbeiderpartiets vanskelige avskjed med Sovjetunionen 1917-1949*. Oslo: Gyldendal, 2016. Side 199.

²³ Stortingets Kontor. *Stortingsvalget 1945*. Oslo: H. Aschehoug & Co., 1947. Side 124.

²⁴ Tønne Huitfeldt. *De norske partisanene i Finnmark – i skyggen av den kalde krigen*. Oslo: Institutt for forsvarsstudier, 1997. Side 5-6.

²⁵ Hans-Petter Jahre m.fl. «Rapport til Stortinget fra kommisjonen som ble oppnevnt av Stortinget for å granske påstander om ulovlig overvåking av norske borgere («Lund-rapporten»)». Dokument nr. 15 (1995-1996). Oslo: Stortinget, side 160.

²⁶ Statistisk Sentralbyrå. «Stortingsvalg – historiske tabeller». <https://www.ssb.no/valg/stortingsvalg-historiske-tabeller>. Hentet 11. mars 2020. Et utvalg av resultatene presenteres i Vedlegg 1.

en utløsende årsak for et viktig vannskille i norsk historie; Einar Gerhardsens *Kråkerøytale*. Mellomkrigstiden, særlig 1930-årene, var preget av motgang for mange nordmenn, noe som ga god grobunn for sosialisme. Gerhardsen og flere andre var allerede sterke tilhengere av den kommunistiske ideologien som var rådende i Sovjetunionen i samme periode, og den kommunistiske revolusjonen i 1917 hadde tent et håp for mange nordmenn.²⁷ Mot slutten av tiåret begynte en annen side av det sovjetiske regimet enn den leninistiske utopien Gerhardsen og hans partikolleger hadde falt for på 1920-tallet å vise seg under Stalins terrorvelde. Gjennom Moskvaprosessene begynte realiteten å åpne seg, og ikke lenge etter sendte Molotov-Ribbentrop-traktaten sjokkbølger gjennom DNA, med den konsekvens at partiet begynte å trekke seg unna og aktivt tegne skillelinjer mellom seg selv og NKP.²⁸

Av interesse for denne oppgaven er ikke nødvendigvis kommunisme spesifikt, men den generelle venstresiden i politikken. En fastlåsing i slike detaljer vil kunne være en innfallsvinkel som begrenser resultatene. Intensjonen er ikke å spesifikt kartlegge radikale kommunistiske publisister og deres presentasjon av prosessene rundt Norges inngang i NATO. Derimot vil en kartlegging av hvordan samvirket mellom DNA og NKP utviklet seg i Norge være med på å kaste lys over hvordan arbeiderbevegelsens tradisjoner var. Dette vil også bidra til å forklare hvilket politisk klima nyhetene om norsk forsvarspolitik etter andre verdenskrig skulle lanseres i. For norske kommunister var Komintern viktig. Imidlertid var det god kultur for sameksistens og samarbeid mellom de to politiske partiene under den felles arbeiderrettighetsfanen.²⁹ I Norge var Arbeiderpartiet tydelige forkjempere for arbeidernes rettigheter. Av denne grunn var en del av de mer moderate kommunistene positivt innstilt til å la Arbeiderpartiet være i styreposisjon, noe som ble sett ned på fra andre hold.³⁰ Likevel kan det argumenteres for at de to partiene klarte å arbeide mot et felles mål utenfor politikken. I alternative tilnærminger til dette arbeidet, som for eksempel demonstrasjoner eller streik, var det gjennomgående enighet mellom de to partiene, og i Norge økte interessen for en slags internasjonal fagforeningsbevegelse i samme tidsrom.³¹ Under krigen var det økt samarbeidsvilje mellom kommunister og sosialdemokrater også politisk, men disse forslagene falt til slutt for døve ører, til fordel for at kommunistene fremmet internasjonalt samarbeid med Sovjetunionen. Sosialdemokratene ønsket samarbeid med Vesten gjennom NATO.³² Trass i dette ønsket var det langt ifra alle momenter ved et slikt samarbeid sosialdemokratene var overbevist om at var det tryggeste valget, noe som blir

²⁷ Sundvall 2016: Side 32, 39.

²⁸ Ibid: Side 102, 111.

²⁹ Tauno Saarela. «Communists and Social Democrats» i *Red Star in the North - Communism in the Nordic Countries*, red. Åsmund Egge & Svend Rybner. Stamsund: Orkana Akademisk, 2015. Side 159.

³⁰ Ibid: Side 162.

³¹ Ibid: Side 166-167.

³² Ibid: Side 179-181.

tydelig allerede ved lanseringen av Marshallplanen. Det norske ønsket om å klare seg uavhengig av supermaktene sto sterkt, og regjeringen var bevisst på at aksept av finansiell støtte fra USA ville fremstå som et valg av side i konflikten. Skepsisen til å knytte seg for tett opp mot en av sidene var karakteristisk for flere av de skandinaviske landene i perioden umiddelbart etter lanseringen av Marshallplanen.³³

Trykte medier

I årene umiddelbart etter andre verdenskrig var det stor forskjell i livssituasjonen mellom de som bodde i de urbane strøkene på Østlandet og de som holdt til i de mer rurale områdene i andre landsdeler. Denne oppgaven tar utgangspunkt i artikler fra en riksdekkende avis basert i Oslo, *VG*, og en lokalavis basert i Finnmark, *Vestfinnmark Arbeiderblad*. Hensikten er å presentere to ytterpunkter ved det offentlige ordskiftet i 1947-1948. Hovedstaden representerer det mest urbaniserte og moderne området i landet, da det her fantes universiteter, varierte arbeidsmarkeder, stor befolkning og fordi hovedstaden er sete for regjering og storting. Konsekvensen er at befolkningen fikk føle en nærhet til storpolitikken som beboere i mindre sentraliserte landsdeler ikke merket. Finnmark er trukket frem som eksempel og undersøkelsesområde i den motsatte enden av skalaen av flere grunner. Blant disse finner vi det faktum at det ligger i motsatt ende av landet, den demografiske strukturen er helt annerledes, og den politiske situasjonen blir veldig annerledes med tanke på at Finnmark innehadde hele grensa mot Sovjetunionen.

Det som fulgte av den demo- og geografiske forskjellen var at det lokale avistilbudet var ulikt. I Finnmark var det et fåtall aviser med hyppige publikasjoner, og en viktig forskjell var at de lokale avisene i Finnmark gjerne fungerte som organer for ulike politiske partier. Herunder var *Finnmark Tidende* og *Finmarksposten* aviser som opererte på vegne av partiet Høyre eller den konservative siden av politikken.³⁴ Norges Kommunistiske Parti publiserte avisa *Øst-Finnmark*,³⁵ mens Det Norske Arbeiderparti benyttet seg av *Finnmarken* og *Vestfinnmark Arbeiderblad*.³⁶ I Osloområdet foregikk informasjonsflyt gjennom aviser på en annen skala. Av denne grunn er det ikke blitt analysert lokalaviser fra dette området. Undersøkelsene som er foretatt indikerer at den tette bebyggelsen i Oslo, i kombinasjon med nærheten til prosessene i Karl Johans Gate 22, kan ha vært bidragsytende til at lokalavisene i Oslo nærmest fokuserte på nabolagsnivå, som blir for lokalt. I tillegg mistet mange lokale aviser taket etter krigen.

³³ Sverdrup 1996: Side 278-279

³⁴ Tom Arbo Høeg, red. *Norske Aviser 1763-1969: En Bibliografi. 1. Alfabetisk fortegnelse*. Oslo: Universitetsbiblioteket i Oslo, 1973. Side: 129-133.

³⁵ Ibid: Side 580.

³⁶ Ibid: Side 134, 550.

I perioden mellom unionsoppløsningen og slutten på første verdenskrig skøyt arbeiderpressen fart i Norge, men konflikter begynte å komme til overflaten i forbindelse med den indre striden i Arbeiderpartiet rett før splittelsen i 1923-1924. Med støtte fra Sovjetunionen fikk NKP økonomisk grunnlag for å etablere seg i hovedstaden, men her manifesterte mangelen på oppslutning seg tydelig for partiet. De klarte ikke å opprettholde høyt trykk på nyhetsfronten på nasjonal basis.³⁷ Da krigsfrykten begynte å spre seg på 30-tallet ble det merket i de lokale publikasjonene at partiet sentrerte seg om Oslo, hvor de forberedte seg på å være en troverdig leverandør av informasjon dersom krisen skulle inntreffe. Informasjonen var i tilfelle skreddersydd for å passe inn under NKPs partilinjer, så når krisen inntraff 9. april 1940 ble partiet og avisene forbudt i løpet av få måneder. Gjennom krigen opprettholdt de gjenværende strukturene av NKP en omfangsrik og planlagt illegal avisproduksjon, og etter krigen steg opplagstallene bratt.³⁸

På grunn av sensur under krigen ble aviser uglesett som et informativt og seriøst medium fra de norske borgernes side, da de ikke leverte den informasjonen som var ønskelig for leserne. Imidlertid fikk selv sensurerte aviser en ny form for nytteverdi gjennom den økonomiske endringen nordmenn måtte tilpasse seg til i forbindelse med rasjoneringen. I aviser fant de informasjon i tilknytning til dette, så nordmenn måtte fortsette å kjøpe aviser. Slik klarte avisene å holde hodet over vann. Etter den tyske kapitulasjonen ble det iverksatt et stort oppgjør for å få pressen tilbake på beina, et oppgjør som fikk konsekvenser for politiske aviser.³⁹ Guri Hjeltnes har lansert to kategorier som skiller mellom de avisene som ble hardt rammet, og de som gikk klar av de verste utfordringene under okkupasjonen. Disse kategoriene er «borgerlige» og «sosialistiske» aviser, hvorav de borgerlige teknisk sett aldri ble stanset under krigen, men publiserte under sensur. En konsekvens av dette som de sosialistiske avisene tjente på i ettertid var at de borgerlige avisene til en viss grad kunne hevdes å ha samarbeidet med okkupasjonsmakten under krigsårene.⁴⁰ Umiddelbart etter krigen fikk derfor mange sosialistiske aviser et voldsomt oppsving i salgstall, og var innen 1950 tilbake til markedsandelen fra før krigen.

³⁷ Ole Martin Rønning. «Norges Kommunistiske Partis presse», *Arbeiderhistorie* (2004). Side 85-87.

³⁸ *Ibid*: Side 96-98.

³⁹ Hjeltnes 2019.

⁴⁰ Guri Hjeltnes. *Avisoppjøret etter 1945*. Oslo: Aschehoug, 1990. Side 225.

Hva preget nyhetsbildet?

1947 - Blokkdannelse og økonomisk støtte

Oppsummering

Nyhetsartiklene som blir drøftet her er hentet fra juni 1947, og omtaler noen av omstendighetene rundt lanseringen av George C. Marshalls plan for amerikansk hjelp til Europa for å få økonomi og infrastruktur gjenoppreist etter andre verdenskrig. Artikkelen fra *Verdens Gang* er publisert dagen etter utenriksminister Marshalls tale på Harvard University, hvor han la frem en erklæring om at USA måtte bistå Europa med økonomiske midler for å kunne hjelpe dem i de kommende årene. Gjennom talen trekker Marshall frem noen grunnleggende retningslinjer for land som skulle motta hjelp, hindre som kunne komme i veien, og noen basisbehov som må dekkes med få forbehold fra USA.⁴¹ Artikkelen fra *Vestfinnmark Arbeiderblad* omtaler ikke spesifikt denne hendelsen, men kan fortelle at Sovjetunionen formelt er blitt invitert av Frankrike og Storbritannia i fellesskap til samtaler om Marshalls plan. I tillegg viser avisa til den økonomiske situasjonen i Øst-Europa, og hvilke grep som må tas for å starte gjenreisningen av verdensdelen.⁴² Avisen melder også i en notis at Sovjetunionen har svart positivt på invitasjonen fra Storbritannia og Frankrike.⁴³

Hvordan omtales andre land?

Jevnt over hele artikkelen bruker VG begrepet Europa, og unngår å trekke frem spesifikke land i Europa når de refererer fra Marshalls tale. Marshall la frem at «Sambandsstatene må yte Europa finansiell hjelp i de neste tre eller fire år for å hindre en alvorlig krise i verdensdelen». Dette programmet skulle «være et fellesprogram, som flere, eller alle, europeiske land blir enige om». Sammen med uttalelsen om at «Europas stater må samarbeide om en plan for den økonomiske gjenreisning» etablerer dette tydelig begrepet Europa som et begrep brukt for å samle verdensdelen under en felles paraply. De eneste landene VG trekker frem ved navn er de alliertes gamle fiender fra andre verdenskrig, i sammenheng med at «Gjenreisningen i Europa er blitt alvorlig hemmet fordi det ikke har lyktes å slutte fred med Tyskland og Østerrike».⁴⁴

Også *Vestfinnmark Arbeiderblad* virker til å etablere et inntrykk av at Marshall og amerikanerne vil hjelpe et samlet Europa ut av krisen. Samtidig forteller avisa at «samtlige små nasjoner på østsida av det såkalte jernteppe øver all den påtrykning de kan overfor Moskva for å få den russiske regjering til å ta del i forhandlingene». Landene

⁴¹ Verdens Gang. «U.S.A. vil bringe Europa på fote igjen.» 6. juni 1947.

⁴² Vestfinnmark Arbeiderblad. «Europa ved korsveien: Moskvas svar på innbydelse til drøfting av Marshalls plan avgjørende for samarbeid mellom øst og vest.» 23. juni 1947.

⁴³ Vestfinnmark Arbeiderblad. «Sovjet med.» 23. juni 1947.

⁴⁴ Verdens Gang. «U.S.A. vil bringe Europa på fote igjen.» 6. juni 1947.

forteller om «hvor fortvilt den materielle situasjonen er i deres hjemland». Videre trekker de frem landene Bulgaria og Romania som land som sliter med matforsyning, og de forklarer at det vanligvis matproduserende Ungarn slet med værforholdene. *Vestfinnmark Arbeiderblad* melder at Russland har sendt støtte i form av matvarer, men Østerrikes utenriksminister dr. Gruber «erklærte forleden at kornimporten fra øst ikke ville være nok til å dekke landets behov». På dette grunnlaget forteller avisa at «den direkte innbydelse fra Storbritannia og Frankrike blir hilst her som et klokt og riktig skritt».⁴⁵ Avisa videreformidler også fra det sovjetrussiske telegrambyrået Tass at «den sovjetrussiske regjering tar imot den britisk-franske innbydelse til en konferanse mellom de tre staters utenriksministre om Marshalls plan». I tillegg presenterer de Sovjetsamveldets forslag til dato for når konferansen bør finne sted.⁴⁶

Hvordan omtales Marshallplanen?

Når *VG* forklarer hvilke momenter George C. Marshall legger frem i lanseringen av planen, forteller de at «Sambandsstatene må yte finansiell hjelp». Dette er trolig av den grunn at økonomisk gjenreisning virker til å være det viktigste for amerikanerne. Det er viktig at den finansielle hjelpen «ikke må foregå på «stykkbasis» ettersom krisen utvikler seg», tvert imot måtte den arbeide mot «helbredelse» fremfor å bare «stille smertene». Videre viser også *VG* at Marshall har forståelse for at det er mer enn bare økonomiske problemer, når han peker på at det er behov for «matvarer og andre nødvendighetsartikler, særlig fra Amerika», og at dette behovet «er så meget større enn evnen til å betale at det trengs hjelp i tillegg eller man vil stå overfor en økonomisk, sosial og politisk nedgang av den alvorligste karakter». Til sist understreker *VG* hvor nødvendig det er med støtte fra USA ved å sitere Marshall på at «det moderne system med arbeidsdeling, som er grunnlaget for vårt varebytte, står i fare for å bryte sammen». Når det kommer til betingelser for å kunne motta hjelp påpeker *VG* at Marshall har nevnt både at «Sambandsstatene vil motsette seg ethvert forsøk på at regjeringer eller grupper søker å benytte en «ulykke for menneskene» til politiske formål», og at «ingen regjering som prøver å motarbeide andre lands gjenreisning kan vente hjelp fra oss».⁴⁷

Vestfinnmark Arbeiderblad erklærer at hvorvidt Sovjetsamveldet er villige til å delta på en konferanse om Marshallplanen er «avgjørende for samarbeidet mellom øst og vest». Offentlig har ikke russerne levert noen omfattende respons på de tanker som Marshall presenterte tidligere i juni, utover en artikkel i en sovjetisk avis, og en radiomelding, hvorav «begge ga uttrykk for en kritisk innstilling til planen». I tillegg kan *Vestfinnmark*

⁴⁵ *Vestfinnmark Arbeiderblad*. «Europa ved korsveien: Moskvas svar på innbydelse til drøfting av Marshalls plan avgjørende for samarbeid mellom øst og vest.» 23. juni 1947.

⁴⁶ *Vestfinnmark Arbeiderblad*. «Sovjet med.» 23. juni 1947.

⁴⁷ *Verdens Gang*. «U.S.A. vil bringe Europa på fote igjen.» 6. juni 1947.

Arbeiderblad melde at «amerikansk presse og amerikanske politikere» har kommet med «utfall mot Sovjetsamveldet». Blant det som må inngå i gjennomføringen av Europas gjenreisning trekker avisa frem at det etter sigende er vedtatt at fire komiteer må ta seg av støttekoordineringen. Disse komiteene vil arbeide mot de «viktigste næringer, kull, stål, transport og jordbruk». I tillegg forteller de at den britiske utenriksministeren Ernest Bevin visstnok også ønsker å sikre kraftforsyning til kontinentet. Særlig skal han «ha interessert seg spesielt for planen om eksport av norsk elektrisk kraft til utlandet». Videre skal han ha ønsket å kunne koordinere dette med utbygging av vannkraftverk på det europeiske kontinentet, og «hans tanke må øyensynlig ha vært å få Sambandsstatene til å skaffe maskineri som en del av den hjelpen som nå tilbys». I forhold til betingelser satt av amerikanerne for å kunne motta hjelp trekker *Vestfinnmark Arbeiderblad* ikke dette frem direkte, men de nevner at «så lenge det foreligger et klart, betingelsesløst tilbud om økonomisk hjelp, synes en her at russerne bør ta den utstrakte hånd». I tillegg mener de at «så lenge Marshall ikke har nevnt noe om eventuelle politiske vilkår for lånehjelpen vil et russisk avslag møte liten forståelse hos britene».⁴⁸

Analyse av omtalen av andre land

Mellom avisene ser vi noen fellestrekk, noen ulikheter, og flere momenter det er verdt å undersøke nærmere. Omtalen av verdensdeler og land har viktige semantiske betydninger og for avisenes lesere vil måten ulike aktører blir omtalt på kunne ha en påvirkning for hvordan de selv ser på aktørene. *VG*-artikkelen omtaler som nevnt gjerne Europa som en samlet enhet. Å bruke begrepene på denne måten skaper et inntrykk av en tilstedeværende amerikansk bevissthet om at andre verdenskrig hadde rasert hele det europeiske kontinentet, både som geografisk og politisk enhet. I tillegg tyder det på at internasjonalt samarbeid mellom de ulike statene i Europa var nødvendig for å få kontinentet i gang igjen. Dette kan indikere at Marshall og USA ønsker et tettere integrert Europa. Om det er en søken etter et slags «United States of Europe» vites ikke, men det peker mot at amerikanerne potensielt ønsker en form for oppsigelse av enkelte statlige og nasjonale rettigheter til en eller flere overnasjonale enheter, liknende det vi kjenner fra EU i dag. Om en ser tilbake på andre verdenskrig vil en se en veletablert kommando- og samarbeidsstruktur mellom de vestlige allierte. Muligheten til å etablere en tilsvarende sivil struktur for internasjonalt samarbeid, fortrinnsvis med USA i spissen, ville være fordelaktig for amerikanerne. I artikkelen er det utdelte grenser mellom hvor Marshalls tale er blitt direkte sitert, og hvor det er tatt journalistiske friheter. At *VG* velger å trykke artikkelen med det ordvalget de har, hvor de eneste landene som nevnes spesifikt er Tyskland og Østerrike, er med på å vedlikeholde fiendtlig innstilling ovenfor

⁴⁸ *Vestfinnmark Arbeiderblad*, «Europa ved korsveien: Moskvas svar på innbydelse til drøfting av Marshalls plan avgjørende for samarbeid mellom øst og vest.» 23. juni 1947.

de to erklærte syndebukkene for andre verdenskrig i Europa. I tillegg til å være de eneste landene som henges ut ved navn blir de også omtalt i negativt lys, som samtidens største hindre for å kunne gjenreise verdensdelen. Konsekvensen blir at Tyskland og Østerrike pekes ut som potensielle fremtidige fiender på en svært direkte måte, mens for eksempel Sovjetunionen ikke pekes ut like direkte. I etterpåklokskapens lys kan vi imidlertid si at når Marshall valgte å varsle om at USA ikke ville støtte regjeringer som kom til å motarbeide andre lands gjenreisning pekte han også ut den Sovjetrussiske staten som en potensiell fiende, og motstander av en fremtidig verdensorden med USA i spissen.

Vestfinnmark Arbeiderblad påpeker også hvor viktig det er å holde Europa samlet når gjenoppbygningen skal påbegynnes og ferdigstilles. De vier også oppmerksomhet til et stort hinder for et samlet Europa når de nevner «jerneteppe» i Europa, og når de tar opp hvor hardt rammet Østeuropeiske nasjoner er av det som kan utvikle seg til humanitære katastrofer. Avisen velger å opplyse om at alle de små nasjonene i den sovjetiske interessesfæren legger press på den sovjetrussiske regjeringen om å skaffe til veie hjelp. Dette demonstrerer en bevissthet hos redaksjonen om hvordan situasjonen faktisk er i de landene som er utenfor den amerikanske interessesfæren. Videre vil dette kunne ha påvirkning ovenfor avisens lesere, hvor de får et annet innblikk i de utfordringene Europa står ovenfor. *Vestfinnmark Arbeiderblad* forteller at russerne har iverksatt noen umiddelbare tiltak for å bedre forsyningssituasjonen i enkelte land, og de tar inn en kommentar fra en østerriksk minister for å bygge opp under situasjonens alvorlighetsgrad. Ved å trekke frem en utenlandsk politikers mening om denne saken kan *Vestfinnmark Arbeiderblad* her indikere at de ser på det som viktig å prioritere de humanitære behov fremfor politisk fiendskap.

At de beskriver Storbritannia og Frankrikes invitasjon til Sovjetunionen om å delta i forhandlinger rundt Marshallplanen som et riktig skritt kan bety at de ønsker å støtte en felles oppfatning om å sette uenighetene til side, og arbeide mot en bedre fremtid er rett valg. Sovjetunionens respons på invitasjonen fra Storbritannia og Frankrike fremstår selvbevisst, og trekker igjen oppfatningen bort fra at det «felles beste» er veien å gå. Meldingen kommer fra den sovjetrussiske regjeringen, og er i utgangspunktet først publisert av et sovjetrussisk telegrambyrå, og sier klart og tydelig at regjeringen aksepterer invitasjonen fra Storbritannia og Frankrike. Begge disse to landene er, og var, viktige aktører i Vest-Europa, og ordleggingen i meldingen kan tyde på at Sovjetunionen ønsker å likestille seg med disse to mektige nasjonene når Marshallplanen skal drøftes. Dette indikerer at Sovjetunionen ikke bare har ønske om å ta sin del av midlene som skal deles ut, men at de også ønsker å ta sin del av styringen i forhandlingene, noe som igjen demonstreres i at de kommer med et forslag til dato for forhandlingene. At de spesifikt trekker frem Storbritannia og Frankrike i teksten, og ikke nevner noe om at

forhandlingene skal omhandle støtte til hele Europa, indikerer igjen at Sovjetunionen her har et ønske om å presentere seg selv som en selvstendig aktør, som ikke er underlagt noens interessesfære, men tvert imot står som opinionsleder i sin egen.

Analyse av omtalen av Marshallplanen

Avisene har også ulike tilnærminger til selve Marshallplanen. VG legger fra start vekt på at det primært skal ytes finansiell hjelp fra amerikanernes side, og at fokuset skal ligge på fullstendig økonomisk gjenreisning. De siterer Marshall på at hjelpen må ta sikte på å få Europa tilbake der det en gang var, noe som indikerer at det for amerikanerne var viktig at det ikke ble hengende igjen noen løse tråder. Det er grunn til å tro at amerikanerne fryktet at en fortsatt økonomisk og sosial usikkerhet i flere år etter krigen ville skape god grobunn for sosialisme og kommunisme, som i det større kald krig-scenarioet ville være ugunstig i amerikanernes øyne. Denne påstanden underbygges i at Marshall fryktet at om USA ikke bidro med andre nødvendighetsvarer enn valuta ville en politisk nedgang av alvorligste karakter finne sted. Flere argumenter som støtter oppunder at amerikanerne frykter en politisk omveltning i Europa, i retning av deres ideologiske motpart, finnes i at Marshall refererer til systemene med varebytte og arbeidsdeling, viktige bærebjelker i det kapitalistiske samfunn. Til forskjell virker *Vestfinnmark Arbeiderblad* også her til å fokusere mer på de humanitære aspektene ved den prekære situasjonen som hadde oppstått, i tillegg til at de virker til å fremme et samarbeid mellom øst og vest. Dette indikerer at de ønsker å sette politiske uenigheter til side for å sikre overlevelse. Et interessant aspekt ved artikkelen i denne avisa er at de påpeker både at russerne har uttalt seg kritisk til Marshallplanen, og at amerikanerne har uttalt seg kritisk til sovjeterne. Her brukes det den samme typen «samlebegreper» som ble diskutert ovenfor. Dette styrker inntrykket av en polarisert verden, med en samlet supermakt i øst mot en samlet supermakt i vest.

Vestfinnmark Arbeiderblad trekker også frem flere detaljer rundt en eventuell gjennomføring av Marshallhjelpen, og de forteller hvilke næringer som vil prioriteres for å begynne rekonstruksjonen. De næringene som nevnes er blant de som i Norge er tradisjonelle arbeiderklasse-næringer. Om en tar *Vestfinnmark Arbeiderblads* målgruppe inn i bildet vil det kunne brukes som argument for å forklare hvorfor de fokuserer på disse. Eventuell støtte fra USA for å holde i gang næringer som ansetter mange nordmenn vil være veldig relevant for dem. I tillegg nevner de at det er blitt diskutert å eksportere norsk elektrisitet, samt at det insinueres at Norge kan spille en viktig rolle i å bygge ut tilsvarende produksjonsmidler andre plasser i Europa. Dette gir et inntrykk av positive utsikter for norske arbeidere i fremtiden, forutsatt at det går an å etablere et godt samarbeid mellom øst og vest.

En forskjell mellom *VG* og *Vestfinnmark Arbeiderblad* blir synlig når de forteller om hvilke vilkår som må oppfylles for å kunne motta støtte. I *VG* sto det skrevet at dersom en skulle motta hjelp måtte ikke katastrofen som lå til grunn for hjelpen bli utnyttet av mottakeren. Hjelpen skulle ikke kunne brukes til egen vinning på bekostning av andre lands frihet. I *Vestfinnmark Arbeiderblad* ble det ved to anledninger nevnt at det ikke var hverken betingelser eller politiske vilkår for å motta hjelp. Hvorfor sistnevnte har valgt å ordlegge seg på denne måten vites ikke, men om en tar til betraktning de momenter som er tatt opp tidligere, i forhold til målgruppe og agenda, kan en utarbeide noen teorier. Oppgaven har redegjort for noen distinksjoner mellom kommunisme og sosialisme, og i hvilken grad det går an å skjære disse to politiske retningene over én kam. Om en, med de forbehold som ble presentert, regner venstresiden av politikken som én, vil en se at ved å unngå omtale av vilkårene for lånehjelp fronter *Vestfinnmark Arbeiderblad* en felles sak. Uten å nødvendigvis hevde at denne avisa med dette sa at Sovjetunionen ikke hindret gjenreisning av andre land gjennom sin politikk kan det hevdes at *Vestfinnmark Arbeiderblad* stiller seg bak en politikk som medfører gode muligheter for inntekt til arbeiderklassen, og at de ønsker å påvirke leserne til å mene at dette er rett valg.

1948 – Fiender og militære samarbeid

Oppsummering

I 1948 var et hett tema i norsk utenrikspolitikk hvilken løsning en skulle velge for å kunne trygge freden for Norge. Valget sto i grove trekk mellom en skandinavisk og en atlantisk løsning. VG kan melde at det ikke virker til å være store håp for et samarbeid mellom Norge og Sverige, samtidig som de påpeker at Sovjetsamveldet ikke nødvendigvis er noen trussel tatt i betraktning deres fredelige pakt med Finland. De politiske aspektene ved allianser var veldig i vinden, og trusselen fra «kommunistene» debatteres i de sikkerhetspolitiske sirkler.⁴⁹ Det viktigste fokuset ligger imidlertid på hvordan en kan trygge Norges sikkerhet sammen med de skandinaviske nabolandene på best mulig måte. *Vestfinnmark Arbeiderblad* kan fortelle at den norske statsministeren mener det er verdt å vurdere et nordisk militært samarbeid⁵⁰, men mot slutten av november virker også denne avisa til å innse at det er andre former for samarbeid som bedre vil kunne sikre fred og sikkerhet enn et samarbeid med naboene.⁵¹

Hvordan omtales trusselbildet?

Når Atlanterhavspaktens undertegnelse nærmet seg begynte også trusselbildet å ta form, hvor ulike fraksjoner begynte å rette fingre mot hverandre. I VGs fremstilling av utenrikspolitiske prosesser når behovet for internasjonale allianser så smått begynte å manifestere seg er det bærende elementet at «spørsmålet gjelder for og mot Norge, ikke for og mot Sovjet-Samveldet». Allikevel kan de melde at *Arbeiderbladet* skriver at «faren truer fra Sovjet-Samveldet». Videre forteller VG at «visse kretser hadde fremstilt Kominform som en hovedårsak til krigsfaren», og motsetningen «så lenge kapitalismen består, har en ingen absolutt trygd mot krig». Ved igjen å referere til *Arbeiderbladet* forteller VG at en der eller «i hvilken som helst borgerlig avis kan lese seg til at samarbeidet skal bety et vern mot en sovjet-russisk trussel», hvor de her peker på et atlantisk forsvarssamarbeid. Igjen bringer de ideologi og politikk inn i bildet når de skriver «Arbeiderbladet har rett i at Sovjet-Samveldet marsjerer – i brodden for fredskreftene i verden. Det har vist at stater med ulike politiske systemer kan samarbeide, og har flere ganger gjort opptak til slikt samarbeid». I andre deler av det politiske spekteret, hvor skepsisen til kommunisme og Sovjet var større, kommer det frem at «alle andre enn de som var stærblinde av ideologiske grunner, var klar over at Kominform ved hjelp av infiltrasjon og streiker prøvde å ødelegge Marshall-planen og derigjennom muligheten for at det skulle bli fred og sikkerhet i Vest-Europa». Trass i at

⁴⁹ Verdens Gang. «Liten tro på militært samarbeid med Sverige – Krav om at en snarest tar standpunkt til Atlanterhavspakten.» 11. desember 1948.

⁵⁰ Vestfinnmark Arbeiderblad. «Militært samarbeid i Norden? Statsminister Gerhardsen mener at spørsmålet bør drøftes.» 19. mai 1948.

⁵¹ Anders Buraas. «En realistisk utenrikspolitikk.» *Vestfinnmark Arbeiderblad*, 22. november 1948, side 1.

denne påstanden kom på trykk skrev VG at «det er ingen som har hevdet av Sovjet-Samveldet vil ha krig, men den kalde krigen arter seg slik at det kan bli alvor, og alle ansvarlige instanser må handle ut fra denne situasjon». Mot slutten hevdes det at «intet folk er så innstilt på fredelig oppgjør som det amerikanske. Det russiske folket er også fredsvennlig». ⁵² *Vestfinnmark Arbeiderblad* publiserte ikke den samme mengden materiale som omtaler et trusselbilde på samme måte som det VG gjorde, og av denne grunn vil deres artikkel først bli analysert i delkapittelet under.

Hvordan omtales mulige allianser?

Ved etableringen av et fiendebilde, eller en konkret trussel, vil gjerne en vennlig side en kan søke samarbeid og utvikling med bli etablert samtidig. I artikkelen hvor VG presenterer debatten i et politisk ordskifte under overskriften *Liten tro på militært samarbeid med Sverige* trekkes det frem, etter å ha fordømt muligheten for en invasjon utført av England eller Amerika, at «Disse lands regjeringer står vi jo i den mest intime kontakt med. England rår over en viktig del av vår hær, og vi har gått med på amerikansk kontroll i samband med Marshallplanen». Skepsisen var fremdeles stor ovenfor vestvending, og det ble uttalt at «en nordisk militærblokk vil bli en gjennomgangsstasjon for vår tilslutning til Vestunionen eller Atlanterhavsblokken. Her er Norge tiltenkt rollen som nordflanken». Ifølge VG er det i hovedsak kommunistene som heller mot den sistnevnte tilnærmingen, mens andre politiske tilnærminger hevder at «Vestunionen har en rent defensiv karakter, og de vesteuropeiske landene må ha fred for å makte gjenreisninga». Senere kommer det frem at tiden var kommet til «åpent å ta standpunkt til Atlanterhavspakten», i tillegg til at det var «rett å prøve muligheten for et nordisk militærsamarbeid. Men Norge hører til Vesten i den monn verden blir delt i to». I korte trekk dreier denne artikkelens tanker om mulige allianser i fremtiden seg om «hva som er best for oss, å gå sammen med grannelandene eller med vestmaktene». ⁵³

Vestfinnmark Arbeiderblad trykte som nevnt ikke like mye informasjon om eventuelle trusler som VG gjorde. De publiserte derimot en tekst som fokuserte på hvordan en måtte gå frem for å løse problemene en sto ovenfor. Ifølge statsminister Gerhardsen får «de kriser og spenninger som verden i dag opplever [...] følelsen av samhörighet mellom Nordens folk til å vokse seg stadig sterkere», og her spiller han på en solidaritetsfølelse som vil bli nærmere undersøkt senere. Han fortsetter ved å si at «det må bli den sosialdemokratiske arbeiderbevegelse som tar hånd om utviklingen». Gerhardsens retorikk er også solidarisk når han uttrykker positiv respons på at Haag er «innstilt på å få med også de øst-europeiske land». Om vi her ser tilbake på den tidligere analysen av

⁵² Verdens Gang. «Liten tro på militært samarbeid med Sverige – Krav om at en snarest tar standpunkt til Atlanterhavspakten.» 11. desember 1948.

⁵³ Ibid.

Vestfinnmark Arbeiderblads bruk av begrepet Øst-Europa kan dette være et uttrykk for et ønske om å holde Europa samlet og unngå at verdensdelen skal havne i klem mellom blokkene. Avslutningsvis trekker Gerhardsen frem at det «er imidlertid beklagelig å se at det fins stater utenfor Skandinavia som har noe å innvende mot et samarbeid som tar sikte på våre lands uavhengighet og frihet».⁵⁴ *Vestfinnmark Arbeiderblad* publiserte også noen måneder senere en artikkel som omtalte Norges utenrikspolitikk. Artikkelen sier at «Norge fører en realistisk utenrikspolitikk», og er skrevet av en korrespondent som «synes å sympatisere med det norske syn på det vestlige samarbeid». Videre skriver han at «hvis Sambandsstatene kan gi de nødvendige garantier og tilstrekkelig med militært utstyr, vil Norge velge sin vei uavhengig av Sverige, og på den måten sikre den vestlige verdens nordre flanke».⁵⁵

Analyse av omtalen av trusselbildet

I VG-artikkelen ser vi noe av det samme som i artikkelen fra 1947. Sovjet-Samveldet brukes på samme måte for å etablere en konkret aktør. I tillegg brukes begrepet kapitalisme, som setter fokus på de ideologiske aspektene ved den kalde krigen. Denne oppgaven skal ikke undersøke hvorvidt det var geopolitikk eller ideologi som var den viktigste bærebjelken for konflikten, men det kan ikke legges skjul på at begge deler spilte en viktig rolle. Vi ser her at både kapitalistene, eller Vesten, og Sovjet-Samveldet presenteres som potensielle krigsfarer fra forskjellige sider av det politiske spekteret. Denne artikkelen viser at det i norsk politikk begynner, i alle fall via VGs presentasjon av myndighetenes ordskifte, å danne seg tydelige bilder av hvem en kan stole på og arbeide med, og hvem en må være på vakt for, og søke beskyttelse mot. På den siden som til sist fremstår som den en bør satse på samarbeid med finnes Vest-Europa, Marshall og amerikanerne. I artikkelen begynner det også å males et stadig tydeligere fiendebilde av Sovjetunionen, deres allierte, og deres politiske organer. Dette blir synlig gjennom bruken av informasjon fra *Arbeiderbladet*, som var et sosialdemokratisk tidsskrift.⁵⁶ At VG siterer en politisk bundet avis på akkurat disse punktene er kritisk, fordi det skaper en sterk kontrast til det sosialdemokratiske *Vestfinnmark Arbeiderblad* som blir undersøkt nedenfor. Om det er et forsøk på å undergrave sosialdemokratene, styresmaktene eller Gerhardsen selv kan ikke garanteres, men det indikerer at en ikke nødvendigvis måtte være politisk nøytral eller åpenlyst vestvendt for å se på Sovjetunionen som en potensiell trussel, i tillegg til å omtale vedkommende deretter. Ovenfor ble det nevnt at oppgaven ville se på en artikkel fra *Vestfinnmark Arbeiderblad* som også omhandler venner og fiender. Det interessante ved dette er at taleren i denne

⁵⁴ *Vestfinnmark Arbeiderblad*. «Militært samarbeid i Norden? Statsminister Gerhardsen mener at spørsmålet bør drøftes,» 19. mai 1948.

⁵⁵ Anders Buraas. «En realistisk utenrikspolitikk,» *Vestfinnmark Arbeiderblad*, 22. november 1948, side 1.

⁵⁶ Høeg 1973: Side 34-36.

artikkelen, statsminister Gerhardsen, i motsetning til *Arbeiderbladet* er veldig forsiktig med å snakke om potensielle trusler uten å samtidig snakke om samarbeid. I mai 1948 ble det publisert noen tanker fra statsminister Gerhardsen som ble oppsummert i at «I en utrygg verden er det av stor betydning å bygge ut samarbeidet mellom de skandinaviske land». *Vestfinnmark Arbeiderblad* virker her til å ønske å ikke svartmale en ytre fiende, men heller å fremme løsninger som er for Norges og sosialdemokratiets beste.⁵⁷ Dette etablerer en klar distinksjon fra hvordan VG fremstilte truslene med en mer klar fare en måtte være på vakt ovenfor. Grunnen til dette kan kanskje finnes i at *Vestfinnmark Arbeiderblads* sosialdemokratiske tilbøyeligheter til en viss grad gjorde dem sympatiske ovenfor aktører på samme plass i det politiske spekteret. Dette var ikke nødvendigvis i Sovjetunionen, men potensielt i andre land som kan falle inn under andres definisjon av «fienden». En annen innfallsvinkel kan være et ønske om samarbeid med andre aktører som hører til under fellesbetegnelsen sosialdemokrater, som det tidligere nevnte ønsket om solidaritet. At Gerhardsen velger å omtale situasjonen som en utrygg verden kan indikere at det ikke nødvendigvis var helt klart hvem som var den faktiske fienden, og at det var for tidlig å trekke denne frem ved navn.

Analyse av omtalen av alliansemuligheter

Som trukket frem tidligere var det helt klart at Norge var avhengige av allierte, men det var ennå ikke vedtatt hvem dette skulle være. I et av scenarioene presentert i ordskiftet VG rapporterte fra var det politiske fraksjoner som fryktet at et nordisk militært samarbeid kun ville føre til tunge norske forpliktelser i et atlantisk samarbeid. I denne uttalelsen kan en tolke at enkelte mente at å vende seg åpent mot vesten kunne være risikabelt, og at å være med på å bygge opp Atlanterhavsblokken ville være en forrykkelse av fredsutsiktene. Det har også blitt tatt opp at VG refererer til kommunistene som skyldige i disse utsagnene, men gjennom presentasjonen ser vi at Stortinget virker til å ha pensjonert det å kun samarbeide med de nærmeste naboene, til fordel for et samarbeid med den aspirerende vestblokken. Potensielt enda viktigere refererer de til muligheten til at verden blir delt i to, og de må ha vært klar over at denne delelinjen ville gå i Europa. Dette bringer frem det at Norge også hadde Sovjetunionen som et av sine naboland, et naboland Norge kunne forsøkt en allianse med. Eventuelt var Sovjetunionen et naboland som var selve legemliggjørelsen av en fiende, skulle Norge slutte seg til Atlanterhavspakten.

Einar Gerhardsens solidariske retorikk ble også påpekt. Han snakket om at det måtte være den sosialdemokratiske arbeiderbevegelsen som skulle ta hånd om utviklingen i Europa. Utviklingen vil være å bygge opp et nytt Europa, men ikke nødvendigvis det å

⁵⁷ Vestfinnmark Arbeiderblad. «Militært samarbeid i Norden? Statsminister Gerhardsen mener at spørsmålet bør drøftes.» 19. mai 1948.

bygge opp Europa på nytt. Med dette menes at Gerhardsen må ha visst at det Europa som eksisterte før andre verdenskrig ikke ville være mulig å gjenreise i sitt gamle bilde. Om dette lot seg gjøre ville det ikke være en produktiv løsning på de problemene som hadde utløst andre verdenskrig. Gerhardsen snakket også om samarbeid. Hvilket samarbeid han snakket om er ikke sikkert, men siden han refererte til Skandinavia er det trolig forsøket på et skandinavisk samarbeid han sikter til. Solidariteten er en bærebjelke også i denne påstanden, særlig mellom de skandinaviske landene, og da særlig mellom sosialdemokratene. At *Vestfinnmark Arbeiderblad* publiserer en gjengivelse av statsministerens tale og synspunkt på mulighetene for allianser kan ha flere betydninger. En parallell kan trekkes til VG-artikkelen, som er en liknende reproduksjon av et politisk ordskifte. Å gjengi en debatt ordrett er umulig, i tillegg til at det ikke ville være noen gunstig tilnærming for en avis. En annen side ved å gjengi på denne måten er at avisa kan la sin mening eller agenda skinne gjennom. I VG, som er en politisk nøytral avis er det korrekt å gjengi synspunkter fra alle sider av debatten, og ikke minst fra alle sjatteringene blant de politiske fraksjonene. *Vestfinnmark Arbeiderblad* er derimot etter egen erklæring et organ for Det Norske Arbeiderparti i Vestfinnmark. Imidlertid har ikke avisa gjengitt alt Gerhardsen talte om i løpet av tiden som statsminister, og det er interessant at de ikke velger å gjengi talen ordrett, men som et referat som flere ganger påpeker at dette er Gerhardsens ord. Dette kan bety at avisa ikke nødvendigvis ønsker å presentere talen som partiets tanker, men som Gerhardsens tanker. På den andre siden kan det bety at *Vestfinnmark Arbeiderblad* ønsket å utnytte tyngden Gerhardsens mening hadde for hans tilhengerne, og påvirke sine egne lesere til å dele hans mening.

Til sist ble det også trukket frem en korrespondent-artikkel fra USA. I de små setningene den består av er det flere momenter som må tas tak i. Først og fremst finner vi begrepet realistisk utenrikspolitikk, et begrep som tydeligvis blir brukt av en amerikansk korrespondent, og kan betraktes som en måte å si til nordmennene at den fornuftige måten å sikre landets fred på er å alliere seg med Atlanterhavsmaktene. Videre fordømmer han til en viss grad svenskenes ønske om å forbli nøytrale når han sier at Norge vil sikre en egen flanke på vegne av den vestlige verden. Ved å utpeke Sambandsstatene som aktøren som måtte støtte Norge, sementerer han også Norges posisjon trygt i vestblokka, og lukker døra for en eventuell mulighet til å vende blikket tilbake mot nøytralitetspolitikk.

Konklusjon

Denne undersøkelsen av aviser fra 1947 og 1948 skulle finne ut av hvordan ulike aviser fremstilte relativt like nyheter, samt å diskutere momentene som var med på å forme nyhetene, og ikke minst å finne ut av hva dette potensielt kan ha betydd. For å kunne besvare disse spørsmålene har oppgaven tatt for seg flere omfattende forskningsprosjekter som kartlegger ulike bevegelser i politikk og samfunn, og dermed etablerer et inntrykk av hvordan samtiden opplevdes av de som faktisk var der. For å skape et godt bilde av samtidssituasjonen, og samtidig unngå å analysere kildene i alt for mye lys av etterpåklokskap, har det vært nødvendig å hente materiale som omhandler en periode som strekker seg flere år tilbake før perioden som skal undersøkes. Det materialet som er blitt analysert er hentet fra et utvalg avisartikler fra *Verdens Gang* og *Vestfinnmark Arbeiderblad* i 1947 og 1948, og artiklene har omhandlet gjenreisningen i Europa, Marshallplanen og militære allianser. Med andre ord er de en presentasjon av internasjonale nyheter rettet mot et lokalt norsk publikum.

Situasjonen i Norge i 1947 var turbulent, men noe var sikkert, blant annet at nøytralitet ikke lengre var noe mulig utgangspunkt for forsvarspolitik. Internasjonalt samarbeid var den eneste veien ut, men det var ikke avgjort hvem som var rett samarbeidspartner, og flere hensyn måtte tas. Norges nabo Sovjetunionen kunne potensielt bli en trussel om de ble tråkket på tærne, og de hadde i tillegg vist ekspansive tendenser ikke lenge før. Norge hadde alltid hatt et spesielt naboskapsforhold til Sovjetunionen, og flere politikere, inkludert statsministeren, hadde tidligere vært tilhengere av sovjetiske tanker og idealer. Disse politikerne var det fremdeles en del av i 1947. Hensyn måtte også tas til andre naboland, resten av Europa, og gamle allierte på den andre siden av Atlanterhavet. I VG kan vi se at blikket åpenbart vendes mot vest, hvor fokuset i artikkelen fra 1947 dreier seg om at amerikanerne ønsker å hjelpe europeerne. Europeerne må imidlertid bidra til koordineringen, i tillegg til at eventuell pengehjelp ikke ville utleveres til regjeringer som ville bruke hjelpen til å hindre andres gjenreisning. I 1948 presenterte de en oversikt over debatten for tilslutning til en eventuell allianse, men de som fikk mest spillerom, og ble hørt best uten å bli presentert i et nedlatende toneleie, var de som støttet en tilslutning til en allianse med Atlanterhavsmaktene. Det må imidlertid nevnes at VG også viet spalteplass til alternative løsninger.

Vestfinnmark Arbeiderblad holder generelt et fokus som er mer rettet mot øst, uten nødvendigvis å garantere at dette var veien å gå for en allianse. I 1947 fortalte de hvor viktig det var å hjelpe de landene som ikke nødvendigvis falt inn under den vestlige innflytelsessfæren, og å klare og sette ideologiske uenigheter til side til fordel for menneskelig overlevelse. Året etter presenterte de Gerhardsens optimistiske tanker rundt en allianse i Norden, men deretter snudde de til en mer positiv vinkling mot det å

se lengre enn til de nærmeste naboene, og heller se ut forbi Atlanterhavet. *Vestfinnmark Arbeiderblad* er blitt trukket med i denne oppgaven som et eksempel på en avis med en annen agenda enn *VG*. Som en avis med tilknytning til en politisk bevegelse er det rimelig å anta at de i mange tilfeller har et ønske om å fremme partipolitikk i tillegg til bare nyhetssaker. Dette er noe de også gir uttrykk for gjennom å for eksempel trykke en tale av Gerhardsen på den måten de gjorde.

Et viktig moment ved denne oppgaven, i tillegg til å undersøke forskjellene mellom fremstillingene i to ulike aviser, har vært å konkludere med hva disse forskjellene faktisk betyr. *VG* hadde på 1940-tallet utgangspunkt i hovedstaden, men hadde nedslagsfelt over hele landet. De var etter egen erklæring partipolitisk nøytrale, og en må derfor kunne ta utgangspunkt i at nyhetene som presenteres i utgangspunktet skal være fri for politiske interesser. Imidlertid må en huske at avisa også har en egen mening den vil fremme, og de har flere muligheter til å relativt ubemerket kunne fremme denne meningen. Et godt eksempel på dette er referatet fra ordskiftet i utgaven fra 11. desember 1948 som etter analysen til en viss grad favoriserer tilslutning til Atlanterhavspakten fremfor å fortsette mot et nordisk samarbeid. Dette ser vi gjennom hvilke synspunkt som blir viet mest plass i artikkelen. Om vi ser i historiebøkene ser vi at dette ikke var mange månedene før forsøkene på nordiske samarbeid offisielt strandet, og Norge vendte seg mot tilslutning til Atlanterhavspakten. Dette betyr at *VGs* lesere, over hele landet, til noen grad vil kunne ha blitt påvirket av avisens mening.

Selv om *VG* var en avis med lesere som kunne være hjemmehørende i alle kanter av landet, vil det være sannsynlig at eventuelle lesere i Finnmark følte en voldsom distanse til meldinger fra storpolitikken. Det angikk også dem i aller høyeste grad, men det er grunn til å anta at det var enkelte ledd i problematikken som virket langt mer pressende for dem enn de problemene som var de mest kritiske for Oslo-borgerne, for eksempel nærheten til Sovjetunionen. Dette kan være med på å forklare hvorfor *Vestfinnmark Arbeiderblad* var så forsiktige med å peke ut nettopp Sovjetunionen som en trussel, i motsetning til i *VG* hvor det flere ganger påpekes at dette er den største sikkerhetstrusselen. I analysen ble det trukket frem at flere av de påstandene *VG* leverte var hentet fra det sosialdemokratiske tidsskriftet *Arbeiderbladet*, og at dette markerte et tydelig skille ovenfor det også sosialdemokratiske *Vestfinnmark Arbeiderblad*. Dette er et godt uttrykk for den turbulente situasjonen Norge befant seg i perioden 1947-1948, som påpekt flere ganger i løpet av denne oppgaven.

Denne turbulente situasjonen er vi godt kjent med i vår egen tid, takket være den omfattende forskningen som er blitt gjennomført på samme periode. Etter analysene som er blitt gjennomført i forbindelse med denne oppgaven ser vi at denne forvirringen og anelsen av uråd også til noen grad kom frem i det offentlige. Dette kommer særlig

frem i forskjellen på hvordan avisene fremstiller de samme nyhetene, med tanke på hvordan *VG* på generelt grunnlag virker til å favorisere en åpning mot vesten, mens *Vestfinnmark Arbeiderblad* var noe mer restriktiv angående det å fremme samarbeid med atlantehavsmaktene som den beste utveien. De presenterte ikke nødvendigvis dette som feil, men helhetsinntrykket bærer preg av at leserne krevde mer overtalelse for å støtte et transatlantisk samarbeid.

Fremstillingen av trusselbildet var som nevnt svært ulikt, og den korte sammenfatningen av dette er at *VG* fremstilte Sovjetunionen som en trussel, mens *Vestfinnmark Arbeiderblad* ikke trakk frem noen enkeltaktører på samme måte. De påpekte heller at verden var usikker, og vi måtte søke solidaritet og trygghet, samt hjelpe de som trengte det, uavhengig av blokktilhørighet. Om en her trekker tråden tilbake til Foucault og hans teori om epistemer vil en se at avisene representerer aktørene som distribuerer kunnskap, og slik vil avisene ha mulighet til å påvirke den offentlige meningen. Den offentlige meningen vil altså kunne bli påvirket i to retninger gjennom konstruksjonen av to ulike paradigmer blant de to ulike avisenes målgrupper. Konsekvensen av dette er en institusjonell forsterkelse av et turbulent samfunn, men det betyr også at ytringsfriheten var ivaretatt. Befolkningen fikk dermed muligheten til å få se flere vinklinger på internasjonale nyheter som er en viktig grunnstein i et moderne demokrati.

Avisene som er undersøkt har vist seg å representere det vi i dag vet om den politiske situasjonen i Norge i 1947-1948 på en god måte. I etterpåklokskapens lys får vi et tydeligere bilde, med tanke på at vi har tilgang til informasjon fra flere kilder, og muligheten til å kjenne til konsekvensene av det som skjedde. Med kunnskapen vi sitter på i dag, og etter analysen av informasjonen norske borgere fikk utlevert gjennom avisene, kan det fremmes en påstand om at det samlede nyhetsbildet var nok til å fylle pressens viktige samfunnsrolle. Presentasjonen av nyheter i artiklene bekrefter også en del annen forskning på emnet, og vi ser at avisene gir en gjenspeiling av det kaotiske norske samfunnet på slutten av 1940-tallet. Konsekvensen, pressens samfunnsoppdrag tatt i betraktning, er at pressens funksjon som formidler av nyheter ble ivaretatt, og at informasjonen som ble presentert var troverdig, men at en på lik linje med i dag vil måtte se at nyhetene blir farget av publisisten.

Kilder og litteratur

- Berg, Roald. *Norge på egenhånd: 1905-1920*. Oslo: Universitetsforlaget, 1995.
- Buraas, Anders. «En realistisk utenrikspolitikk.» *Vestfinnmark Arbeiderblad*.
22. november 1948.
- Egge, Åsmund & Svend Rybner, red. *Red Star in the North – Communism in the Nordic Countries*. Stamsund: Orkana Akademisk, 2015.
- Eriksen, Knut Einar & Helge Øystein Pharo. *Kald krig og internasjonalisering*.
Oslo: Universitetsforlaget, 1997.
- Grue, Jan. «Diskursanalyse.» I *Store Norske Leksikon*, sist oppdatert
16. desember 2019. <http://www.snl.no/diskursanalyse>. Hentet 10. mars 2020.
- Hjeltnes, Guri. *Avisoppjøret etter 1945*. Oslo: Aschehoug, 1990.
- Hjeltnes, Guri. «Pressen under krigen», i *Norgeshistorie.no*, sist oppdatert 12. desember
2019. <https://www.norgeshistorie.no/andre-verdenskrig/artikler/1719-pressen-under-krigen.html>. Hentet 8. mars 2020.
- Huitfeldt, Tønne. *De norske partisanene i Finnmark – i skyggen av den kalde krigen*.
Oslo: Institutt for forsvarsstudier, 1997.
- Høeg, Tom Arbo, red. *Norske Aviser 1763-1969: En Bibliografi. 1. Alfabetisk fortegnelse*.
Oslo: Universitetsforlaget i Oslo, 1973.
- Jahre, Hans-Petter m.fl. «Rapport til Stortinget fra kommisjonen som ble oppnevnt av
Stortinget for å granske påstander om ulovlig overvåkning av norske borgere
(«Lund-rapporten»)». Dokument nr. 15 (1995-1996). Oslo: Stortinget.
- North Atlantic Treaty Organization. «NATO – Declassified: A Short History of NATO.»
Hentet 27. Februar 2020 fra
https://www.nato.int/cps/en/natohq/declassified_139339.htm.
- North Atlantic Treaty Organization. «NATO – Declassified: My Country and NATO.»
Hentet 9. Mars 2020 fra
https://www.nato.int/cps/en/natohq/declassified_165655.htm.
- Nyborg, Øyvind & Inger Marit Kolstadbråten. «To russere siktet for nervegiftangrepet
mot Skripal», *NRK*, 5. september 2018. <https://www.nrk.no/urix/to-russere-siktet-for-nervegiftangrepet-mot-skripal-1.14195491>. Hentet 10. januar 2020.
- Orgeret, Kristin Skare. «Fjerde statsmakt.» i *Store Norske Leksikon*, sist oppdatert
12. juni 2017. http://www.snl.no/fjerde_statsmakt. Hentet 8. mars 2020.

- Prebensen, Chris & Nils Skarland, red. *NATO 50 år: Norsk sikkerhetspolitikk med NATO gjennom 50 år*. Oslo: Den Norske Atlanterhavskomiteé, 1999.
- Ryymin, Teemu & Leidulf Melve, red. *Historikerens Arbeidsmåter*. Oslo: Universitetsforlaget, 2018.
- Riste, Olav. *Norway's Foreign Relations: A History*. Oslo: Universitetsforlaget, 2004.
- Rønning, Ole Martin. «Norges Kommunistiske Partis Presse». *Arbeiderhistorie*. 18 årgang (2004): Side 83-105.
- Stortingets Kontor. *Stortingsvalget 1945*. Oslo: H. Aschehoug & Co., 1947.
- Statistisk Sentralbyrå. «Stortingsvalg – historiske tabeller». <https://www.ssb.no/valg/stortingsvalg-historiske-tabeller>. Hentet 11. mars 2020.
- Sundvall, Erik Wig. *Gerhardsens valg – Arbeiderpartiets vanskelige avskjed med Sovjetunionen 1917-1949*. Oslo: Gyldendal, 2016.
- Sverdrup, Jakob. *Inn i storpolitikken 1940-1949*. Oslo: Universitetsforlaget, 1996.
- Verdens Gang. «Liten tro på militært samarbeid med Sverige – Krav om at en snarest tar standpunkt til Atlanterhavspakten.» 11. desember 1948.
- Verdens Gang. «U.S.A. vil bringe Europa på fote igjen.» 6. juni 1947.
- Vestfinnmark Arbeiderblad. «Europa ved korsveien: Moskvas svar på innbydelse til drøfting av Marshalls plan avgjørende for samarbeid mellom øst og vest.» 23. juni 1947.
- Vestfinnmark Arbeiderblad. «Militært samarbeid i Norden? Statsminister Gerhardsen mener at spørsmålet bør drøftes.» 19. mai 1948.
- Vestfinnmark Arbeiderblad. «Sovjet med.» 23. juni 1947.

Vedlegg 1: Valgresultater fra den kalde krigen

Statistiske data er hentet fra Statistisk Sentralbyrås oversikt over historiske valgresultater. Fra denne statistikken er det valgt ut enkelte valgår hvor data finnes tilgjengelig på fylkesbasis, samt at NKP står oppført som et av partiene med stor nok oppslutning til at det er ført inn som et eget punkt i statistikken. For å skaffe til veie sammenlikningsgrunnlag er også oppslutningen i fylker hvor NKP hadde mindre oppslutning tatt med i tabellen. Ettersom statistikken for en periode på 50 år vil være enormt omfattende er det her kun hentet ut et lite utvalg for å illustrere forskjellen i NKPs andel av stemmene i Finnmark sammenliknet med andre fylker hvor de også hadde en relativt sterk velgermasse. Fullstendige data er tilgjengelige på

<https://www.ssb.no/valg/stortingsvalg-historiske-tabeller>.

Fylke:	1969	1977	1981
Finnmark	4,1%	2,0%	1,6%
Hedmark	2,1%	0,7%	0,2%
Sør-Trøndelag	1,4%	0,4%	0,1%

